

Al. Voitin, un dramaturg al proceselor deschise

Aparținind generației „oamenilor în luptă” pe baricadele democrației, ale construcției noii societăți, cu tineretea furtunic dăruită idealurilor comuniste care i-au luminat întreaga existență, Al. Voitin devenea dramaturg la 42 de ani (1957 — **Judecata focului**), după un intermitent exercițiu literar. Debutase sub auspiciile avangardei lirice a grupării cernăuțene **Iconar** (1934), cu un volum mai vrednic, prin titlu — **Beton armat** — și substanță, de maniera confrăților bucureșteni de la **Unu**, struniți de Sașa Pană. Articolele publicate în **Adevărul literar**, **Cuvintul liber**, **Era nouă**, **Manifest**, **Insemnări esene** marcase și ele aceeași atitudine fermă, într-un climat spiritual în care nu avea ce căuta ambiguitatea.

Tineretea sa literară s-a înfățișat așadar tiparului într-o ținută de campanie protestatară, închinată „cuvintului liber”. Poetul și ziaristul intrând apoi în timpul politic visat, va privi din nou către orizonturile literaturii la deplina maturitate. Poezia nouă nu ocolea clocotul metaforic prin care se doreau mobilizate conștiințele. Starea lirică „de azi” îi era familiară. Dar, reintrarea în literatură se face pe porțile romantismului tirziu, fastuos și fastidios, al dramei istorice. „Primejdia” care fusese bătută, ultima dată, cu supravegheată îngăduință, de Victor Eftimiu, prin 1948 (**Haiducii** și **Până Lesnea Rusalim**), de același Victor Eftimiu care scria, la premiera arădeană a **Judecății focului**, că piesa aduce „o atmosferă nouă în dramaturgia noastră istorică”. Dar Gh. Adamescu (pseudonim de circumstanță) năzuia la mult mai mult decât la ce-i putea oferi formula scenică a merituoasei drame **Ringala**.

Versificând „o pricină dintr-o mucegătită condică judiciară” bihoreană, a avut revelația a ceea ce mai tirziu a numit

exact: mecanismul **procesului istoric**. O lume gotică în Bihorul feudalismului timpuriu intră în conflict cu eternul spirit al locurilor. Tipologia opresorului, ca personaj al istoriei, este fixată cu rigoare la moralist, în sensul clasicist al cuvintului. În planul expresiei, doar verbul cantabil, romantic, putea caracteriza lumea și eroii. Era convingerea omului de carte Al. Voitin, format în rigorile latinismului.

Ceea ce îl va individualiza pe proaspătul dramaturg — care-și va limpezi prin ani crezul scenic — este însă fascinația pentru morala „istoriei nescrise”. A dorit s-o aducă în instanța scenei și a izbîndit în două rînduri.

Întii, reconstituind **Procesul Horia** (1967). Trecuse un deceniu plin de cînd, în cadențe romantice, voise să știe în ce măsură fanatismului religios i se poate opune lumina cugetului clar. Între timp, o trilogie (**Oameni care tac**, 1960, **Oamenii inving**, 1961, **Ancheta**, 1963) fixa, în cheie realistă, modul în care oamenii sînt cîștigați de istoria vie sau sînt eliminați din ea. Axente, Rada, Maria, Ștefan, prof. Banu trăiesc în deceniul 1938—1948, sînt sau devin comuniști, cunosc beciurile Siguranței și armele adversarilor Insurecției și ai Naționalizării, sînt necruțători cu ei înșiși, căci vremurile determină acute procese de conștiință; Mihai Bărsan, Yvonne, Ianopol, Spiru pierd contactul cu realitatea, se crampo-nează de lumea care i-a zămislit, auto-mutilîndu-se. Plese didactice, bine construite, ele au teza impusă de subiecte, dar și de tehnica dramaturgică (**Ancheta** e construită chiar în formula „procesului” — reconstituiri, audieri, monolog interior).

Contemporane cu zămislirea literară a dramei moțoganilor răsculați la 1784 sînt

și scene din viața lui N. D. Coccoa, prezentate sub reflectoare într-o formulă jurnalistică sub titlul **Adlo, majestate!** Procesul oligarhiei, sau procesul unei vieți rememorate cînd fierbințile ei idealuri s-au împlinit? Finețea piesei rezidă în această dilemă lăsată în seama discernământului politic al omului din stal.

Pentru **Procesul Horia**, dramaturgul însuși a numit izvoarele documentare (cf. „Cum am scris piesa” — colecția **Rampa**, 1977). Un izvor oral, datorat lui Lucian Blaga într-un soliloc cu aură romantică ardelenii au avut doi juriști de geniu, unul nativ, Horia, altul cu diplomă crăiască, Avram Iancu. Apoi, cartea oferită pentru stîrnirea imaginației creatoare de prietenul Miron Constantinescu — Ioan Fruma, **Horia, procesul și martirajul**, Sibiu, 1947.

La premiera absolută din martie 1967 la Teatrul Național din Cluj-Napoca, spectatorilor li se propuneau ipoteze de sorginte istorică fascinante, pe care istorici de talia lui Constantin Daicoviciu și David Prodan le-au acceptat. Martirajul „crășorului” Horia n-a fost un simplu act de nimicire a răscoalei; în fala posterității, instrucția judiciară din cetatea Albei Iulii a lăsat picsele unui dosar criptic.

Regizorii Crin Teodorescu și Liviu Ciulei, protagoniștii Toma Dimitriu și Octavian Cotescu au nuanțat, pe scena clujeană și pe cea bucureșteană, de la „Bulandra”, faptele interpretate de literatură și în beneficiul științei, împrejurare de loc inedită în cultura noastră.

De ce nu s-a putut lămuri, la ancheta de la Alba Iulia din ianuarie-februarie 1785, dacă Horia știa carte nemțească și latinească — așa cum se pretindea că a dovedit în fața împăratului —, de ce comisia aulică nu i-a supus la cazne pe Horia și Cloșca, lăsîndu-i să nege orice amestec în răscoală, aceasta în șase audieri și după 118 întrebări pentru Horia și 131 pentru Cloșca? De ce doar Crișan și-a luat asupra-și răspunderea, furnizînd comisiei date și fapte prețioase, la 47 de întrebări, în numai două înfățișări, curmate brusc — deși informația nu sleise! — și urmate de sinuciderea eroului, în împrejurări niciodată deslușite? De ce rapoartele n-au consemnat precis ce s-a petrecut în coliba din codrii Scorăgețului, cînd cei șase gornici au năvălit peste Horia și Cloșca? În desaga fostului „iobag al statului” se aflau într-adevăr hîrtii împărătești? Dacă da, a avut el vreme să le arunce în foc, sau au fost confiscate și trimise grabnic Vienei? Sute de martori au confirmat că Horia a arătat multimilor înscrisurile lui Iosif al II-lea. În cazul cînd ele au existat, cum de au reușit organele de represiune să înlăture din proces această

compromițătoare dovadă a amestecului împăratului în răscoală? În fine, cum de a permis poliția secretă a imperiului ca Horia să bată nestingherit drumurile spre Viena?

Evident, dramaturgul nu răspunde la aceste întrebări, privește doar procesul lui Horia din perspectiva tragică pentru istoria noastră națională, a pieselor de dosar voit ocultate.

Calvarul biruinței lui Avram Iancu este cercetat tot în temeiul cărților de autoritate (George Barițiu, Silviu Dragomir). Piesa este terminată la nici un an de la succesul **Procesului Horia** și aparține aceleiași sfere de preocupări. În ce măsură Avram Iancu a fost înțeles de ai săi? Dar de pătimașii revoluționari maghiari? Al. Voitin avea două modele ilustre: **Avram Iancu** de Lucian Blaga și **Bălcescu** de Camil Petrescu. Pentru Blaga, Iancu este un mit național; pentru Camil Petrescu, un aspru bărbat care judecă pe crestele munților ca un Decebal reîncarnat.

În piesa lui Al. Voitin, Avram Iancu trăiește printre „domni” și printre țărani cu intensitatea tribunului ce-și numără lucid ceasurile de participare la istorie. O biografie în nuce se concentrează în opt tablouri-frescă, dar două accente par a fi puse apăsător de dramaturg. Nu s-a putut niciodată ști dacă deputatul român din parlamentul Pestei, Dragoș, a fost un renegat, sau drumurile lui între tabăra maghiară și cea a moților țineau de acorduri puse sub pecetea tainei. Poate la același nivel al tratatelor neconsemnate în acte, capătă sens și medierile lui Bălcescu, pe care Avram Iancu le comentează în dramă prin fraze de ceremonial diplomatic, retoric-ambigue.

Iancu dialoghează senin cu maghiarii civili și militari, viața sub același cer transilvan trebuie trăită, dar nu oricum. Limbajul comun e căutat pătimaș; oamenii nu-l doresc, timpurile nu sînt pe măsură. Jertfa Iancului va trage după sine învățăminte. Iarăși un „proces deschis”, de această dată într-o formulă scenică tradițională, drama de sorginte biografică.

Horia, Cloșca, Crișan, Avram Iancu... Eroi pe umerii cărora se boltește un arc de istorie națională. Cine poate ști dacă știința istoriei sau uneltele literaturii vor găsi vreodată ultimul cuvînt pentru a explica cît au făptuit ei întru așezarea românilor în temeiurile cerute de legi convenționale, necesare pentru legitimitatea dreptului natural?

Strădania lui Al. Voitin este exemplară. Cu atît mai mult cu cît ea s-a petrecut cu discreția spiritelor alese, claustrate la masa de scris.

Ionuț NICULESCU